

Ko je glasao za radikale?

Na skupštinskim izborima 28. decembra 2003. Srpska radikalna stranka (SRS) je osvojila veći procenat glasova nego što se očekivalo na bazi anketa o javnom mnjenju. To ćemo pokazati u prvom kratkom odeljku. Ko je glasao za radikale i u čemu se njihovi glasači razlikuju od glasača demokratskog bloka partija? Ovo centralno pitanje članka obradićemo u drugom delu. Konačno, u poslednjem delu teksta ćemo dati nekoliko zaključaka koji se nameću na osnovu empirijskog istraživanja.

Neočekivano visok procenat glasova za SRS

Tabela 1 poredi prognoze šest različitih anketa javnog mnjenja i stvarne rezultate radikala na skupštinskim izborima. Iako je, što se radikalskih glasova tiče, razlika između prognoza i stvarnosti sada bila manja nego ranije (recimo, u slučaju predsedničkih izbora) ona je još uvek nedopustiva velika. Prosečna prognoza radikalskih glasova je iznosila 23,3% (sve je izraženo u odnosu na ukupni broj važećih glasova). Standardna greška ove prognoze je iznosila oko 1,9%. Stvarni rezultati su bili 27,6 odsto, što znači da je stvarni rezultat odstupao je više od dve standardne devijacije (naviše) od proseka. Statistički posmatrano, to znači da bi, ukoliko su prognoze tačne, samo u manje od 2 slučaja od 100 takav rezultat mogao zaista i da bude zabeležen.² Verovatno je otuda da su prognoze bile pogrešne i da su i ovoga puta potcenile stvarnu podršku koju uživaju radikali. Da se tu radi o sistematskoj grešci u proceni snage radikala, a ne o sistematski lošim prognozama uopšte, možemo videti na činjenici da su prognoze za tri demokratske stranke (DSS, DS i G17 plus) sve bile unutar odstupanja od jedne standardne devijacije u odnosu na prosek,³ dok je – da ponovimo – rezultat radikala bio više od dve standardne devijacije bolji od očekivanog.

- 1 The Carnegie Endowment for International Peace. Autor se može kontaktirati elektronskom poštom na adresi bmilanovic@ceip.org. Zahvaljujem se Dragiši Bjeloglavu iz Strategic Marketinga u Beogradu na mnogobrojnim podacima bez kojih ovaj članak ne bi bilo moguće napisati. Takođe se zahvaljujem Miši Arandarenku, Dragiši Bjeloglavu, Veljku Đuriću, Mileni Jovičić, Bošku Mijatoviću, Vesni Pešić i Srđi Trifkoviću na mnogobrojnim korisnim sugestijama koje su značajno doprinele kvalitetu teksta. Naravno, odgovornost za sve stavove i mišljenja je samo autorova.
- 2 Ukupna površina normalnog rasporeda koja se nalazi na ± 2 standardne devijacije od proseka iznosi 95%. Znači samo u oko 5% slučajeva realizacija događaja će se nalaziti toliko daleko od očekivane srednje vrednosti. Pošto se ovde radi o pozitivnom odstupanju, verovatnoća takvog odstupanja je manja od 5/2, tj. iznosi nešto više od 2%.
- 3 Kod G17 plus odstupanje je tek nešto veće od 1 standardne devijacije.

Tabela 1.**Prognoze i stvarnost na decembarskim izborima (u % izraženih glasova)**

	Radikali	DSS	DS	G17+
SM 18.XII	25	17	12	21
NS medija 23. XII	23	18	13	14
IFIMES Ljubljana 24. XII	20,5	15,2	10,1	10,6
Marten bord 23. XII	23,3	17,8	12,7	15,6
SM 24. XII	25	18	15	18
IPRES 24. XII	20,0	28,8	10,4	14,0
Prosek prognoza	23,3	17,1	12,5	15,8
Standardna devijacija	1,9	1,1	1,8	4,0
Realizacija (28. XII)	27,6	17,7	12,6	11,5
Odstupanje (u standardnim devijacijama)	+2,3	+0,5	+0,1	-1,1

Napomena: SM = Strategic Marketing. Datumi označavaju dan kada su prognoze bile objavljene.

Ko je glasao za radikale: analiza glasova po opštinama

Analizu glasača radikala sprovodimo na nivou opštine. S jedne strane, imamo podatke o procentnu važećih glasačkih listića koji su „pripali” radikalima, a, sa druge, veći broj demografskih, ekonomskih i socijalnih podataka o karakteristikama opština. Ukupan broj opština sa podacima o glasanju je 179 i one uključuju sva izborna mesta u užoj Srbiji, Vojvodini i Kosovu. Podaci o karakteristikama opština ne postoje za opštine na Kosovu, tako da one neće biti uključene u analizu. Pokušaćemo da nađemo pravilnosti koje objašnjavaju rezultate SRS. Radi se o nekim pravilnostima koje već intuitivno naslućujemo: recimo, smatra se da će za radikale u većoj meri glasati ljudi slabijeg materijalnog položaja i nižeg nivoa obrazovanja. Otuda bi, pošto operišemo sa podacima na opštinskom nivou, očekivali i da siromašnije opštine i opštine sa manjim procentom visokoobrazovanih u većoj meri podržavaju radikale. Videćemo da li će se takva i slične „intuicije” i obistiniti, tj. da li će ih empirijska analiza podržati ili ne.

Kao što smo videli, radikali su osvojili 27,6 odsto od ukupno važećih glasova. Na nivu opština, radikalni rezultati kreću se od 2,5 odsto (Tutin) do više od 50 odsto (Žabalj). Procenat radikalnih glasova objašnjavamo sa tri grupe promenljivih: demografske karakteristike opština, striktno ekonomske karakteristike i one karakteristike koje se tiču opšteg nivoa razvoja opština. Lista promenljivih data je u tabeli 2.

Pored ovih varijabli koristićemo takođe nekoliko tzv. veštačkih promenljivih (proxy varijable, koje uzimaju vrednosti od samo 0 i 1). To radimo da bismo ustanovili da li postoje pravilnosti koje se tiču recimo Vojvodine, opština sa dominantno muslimanskim stanovništvom (u Sandžaku), Beograda i slično.

Tabela 2.
Eksplanatorne promenljive uključene u regresiju

Demografske	Ekonomske	Opšti nivo razvoja
Procenat radno sposobnog stanovništva (između 15 i 64 godine) i procenat starijeg stanovništva (iznad 65 godina starosti)	Procenat zaposlenih u odnosu na ukupno radno-sposobno stanovništvo	Broj lekara na 1000 stanovnika
Procenat izbeglica i raseljenih lica u ukupnom stanovništvu	Društveni proizvod (dohodak) po glavi stanovnika (2000. godine)	Procenat stanovništva koje prima socijalnu pomoć
Procenat Roma u ukupnom stanovništvu	Porast prosečne plate u toku 2003. godine	Obrazovni nivo stanovništva (prosečni broj godina škole)
Polna struktura stanovništva (žene i muškarci)		

U objašnjenju pojave (ovde: procenta radikalskih glasova) možemo koristiti dve vrste regresija. Uobičajena regresija jeste jednostavno stavljanje osvojenog procenta glasova po opštinama u zavisnost od vrednosti varijabli koje smo pobrojali u Tabeli 2. Druga mogućnost, koju ćemo koristiti ovde, jeste takozvana ponderisana regresija pri kojoj značaj koji pridajemo podatku o svakoj opštini zavisi od njene veličine (broja stanovnika ili broja glasača). Ako bismo želeli da dobijemo neke pravilnosti ponašanja, prvi pristup, neponderisana regresija, bio bi bolji i on i jeste uobičajeni pristup. Ali, ovde se radi o fundamentalno političkoj pojavi koju želimo da objasnimo. S tačke gledišta političkog analitičara ili političkog stratega, preferencija grupe A, koja uključuje recimo 2% stanovnika, i preferencija grupe B, koja uključuje 20% stanovnika, nemaju podjednaku važnost. Posto je demokratija utakmica u prikupljanju glasova (kako ju je još Šumpeter definisao) i, naročito, pošto je naš izborni sistem proporcionalan, očigledno je da će preferencije druge grupe, za političare, biti od većeg značaja. Zato smo se i mi odlučili da koristimo ponderisanu regresiju. Treba podvući da su razlike između rezultata dveju regresija (ponderisane i neponderisane) minimalne i da sve regresije koje su navedene u tekstu zainteresovani čitalac može dobiti direktno od autora (videti adresu elektronske pošte na početku članka). U cilju jednostavnosti izlaganja ograničili smo se na izlaganje rezultata samo jedne, najvažnije, regresije (tabela 3).

Tabela 3 daje rezultate ponderisane regresije. Druga kolona u tabeli daje vrednosti koeficijenata, poslednja kolona tzv. p-vrednosti, tj. nivo verovatnoće na kojima hipoteza da je koeficijent jednak nuli može da bude odbačena. Ukoliko koristimo konvencionalni pristup da kao statistički značajne smatramo sve koeficijente sa p vrednosti manjom od 5%, vidimo da postoji sedam varijabli koje su statistički značajne. To su društveni proizvod (dohodak) po glavi stanovnika, procenat izbeglica i raseljenih lica, procenat Roma, prosečan broj godina školovanja, Vojvodina, kao i opštine sa značajnim prisustvom mađarskog i muslimanskog (bošnjačkog) stanovništva.⁴

4 Opštine sa značajnim prisustvom mađarskog, odnosno muslimanskog stanovništva su Sen-ta, Ada i Kanjiža, odnosno Tutin, Sjenica i Novi Pazar.

Tabela 3. Rezultati regresije (zavisna promenljiva: udeo radikalskih glasova u ukupno važećim glasovima u opštini)

	Koeficijent	Standardna greška ocene	t-vrednost	p-vrednost
% stanovništva između 15 i 64 g	0,0044	0,0026	1,66	0,10
Lekara na 1000 stanovnika	0,0000	0,0001	-0,13	0,89
Rel_zaposlenost	0,0004	0,0005	0,92	0,36
Log (DPPC)	-0,0450	0,0173	-2,60	0,01
Porast plata 03	-0,0107	0,0461	-0,23	0,82
Udeo_izbeglica	0,5704	0,1103	5,17	0,00
Udeo_MOP	-0,1611	0,5660	-0,28	0,78
Udeo_Roma	1,5524	0,3449	4,50	0,00
Dvojvodina	0,0552	0,0150	3,68	0,00
DBgd	0,0043	0,0210	0,20	0,84
Dmađari	-0,2141	0,0453	-4,73	0,00
Dsandžak	-0,1556	0,0352	-4,42	0,00
Log (stanovništvo)	0,0056	0,0092	0,60	0,55
Prosečan broj godina škole	-0,0313	0,0102	-3,08	0,00
Konstanta	-0,0157	0,1428	-0,11	0,91
R ² (F)	0,59 (14,9)			
N = broj opština	158			

Napomene: Regresija ponderisana upisanim brojem birača po opštini. Udeo znači da je vrednost varijable izražena kao 0,1, a ne kao 10%. Naravno, množenje udela sa 100 daje nam procenat. Udeo_MOP predstavlja broj lica koji živi u domaćinstvima koja primaju socijalnu pomoć u odnosu na ukupno stanovništvo. DPPC=društveni proizvod per capita. Rel_zaposlenost je procenat zaposlenih u ukupnom radnom sposobnom stanovništvu opštine. Prefiks „D” označava veštačku (dummy) promenljivu. Izostavljena (ili osnovna) kategorija u odnosu na koju se iskazuju ostale promenljive jesu sve opštine uže Srbije sa neznačajnim učešćem manjina (drugim rečima, Srbijanci).

Posmatraćemo uticaj svake od ovih varijabli pojedinačno. Društveni proizvod per capita je izražen u logaritmima; otuda, svakih deset procenata porasta prosečnog dohotka u opštini smanjuje udeo radikalskih glasova za 0,45 procentnih poena.⁵ To možemo, upotrebljavajući ekonomsku terminologiju, da izrazimo i tako da je dohodna elastičnost radikalskih glasova -0,045. Obrnuti je uticaj učešća izbeglica i Roma u stanovništvu opštine. Svaki procenat porasta učešća izbeglica povećava procenat glasova radikala za skoro 0,6 procentnih poena.⁶ Što se Roma tiče, taj uticaj je još jači: porast procenta Roma u opštini za 1%, dovodi do porasta procenta radikalskih glasova od 1,55 procentnih poena. Zanimljiv je uticaj Roma na procenat radikalskih glasova.⁷

5 Svi procentni poeni su dati u odnosu na ukupno važeće glasove.

6 Znači, ako prosečni dohodak opštine poraste za 10%, a učešće izbeglica u stanovništvu opštine poraste za 1%, ta dva efekta se skoro potiru.

7 Procenat Roma u ukupnom stanovništvu Srbije iznosi 1,4%. Procenat izbeglica i raseljenih lica u ukupnom stanovništvu Srbije iznosi 7,2%.

Ovde možemo dati dve moguće interpretacije. Prva, i očigledna, jesta da Romi u značajnoj meri podržavaju radikale. Druga je da prisustvo Roma predstavlja proxy za neke pojave o kojima nemamo dovoljno informacija (bar u varijablama sa kojima raspolazemo). Tako je recimo moguće da su Romi visoko zastupljeni u opštinama u kojima su javne službe (sanitarije, grejanje itd) na niskom nivou, tako da u ovim opštinama postoji nezadovoljstvo koje (nezavisno od Roma) radikalima koristi. U slučaju ovog drugog objašnjenja, porast radikalskih glasova u ovim opštinama nije direktno rezultat glasanja Roma za njih, već loše ekonomske situacije. Koje od ova dva objašnjenja ima više smisla nije lako utvrditi. S jedne strane, istina je da je učešće Roma u stanovništvu negativno korelirano sa nivoom opštinskog dohotka, sa brojem lekara po stanovniku, sa prosečnim nivoom obrazovanja, kao i sa učešćem zaposlenog stanovništva u ukupnom.⁸ To su sve indikacije da Romi žive u siromašnim opštinama. Ali, s druge strane, svaka od ovih varijabli je već uključena u našu regresiju i njihov uticaj na radikalne glasove možemo direktno meriti. Znači, doprinos Roma radikalima dolazi *povrh* uticaja tih ekonomskih promenljivih. Bilo kako bilo, jasno je da je podrška Roma radikalima činjenica, a šta je do nje dovelo može da bude predmet neke druge analize.

Podrška izbeglica i raseljenih lica radikalima nije iznenađujuća s obzirom na radikalno zastupanje tvrde nacionalističke opcije i ponovnog srpskog osvajanja krajeva u Hrvatskoj ili povratka na Kosovo (makako ove dve opcije bile nerealne). Ali naravno one se takvima ne moraju činiti izbeglicama.

Što se veštačkih promenljivih tiče, dobijamo očekivalne rezultate. Za radikale u značajnom manjem broju glasaju opštine sa dominantno mađarskim i muslimanskim stanovništvom. Kontrolišući za ostale relevantne faktore (znači, uzimajući ostale relevantne faktore, uključujući obrazovanje, da su isti), Beograd se ne razlikuje od ostale Srbije.⁹ Potpuno je suprotan rezultat sa Vojvodinom koja (ne računajući opštine sa dominantno mađarskim stanovništvom) daje veći doprinos radikalima za 5,5 procentnih poena. To znači da u Vojvodini radikali dobijaju za skoro četvrtinu više glasova nego u ostaloj Srbiji (naravno, uzimajući da su svi ostali faktori isti).

Nivo prosečnog obrazovanja u opštini je, kako bismo i očekivali, negativno povezan sa sklonošću da se glasa za radikale. Svaki dodatna godina školovanja smanjuje radikalne glasove za 3,1 procentna poena. Naše „kašnjenje” u nivou obrazovanja u odnosu na Evropu iznosi oko 2 godine: prosečni broj

8 Sve ove korelacije (sem one sa nivoom obrazovanja) kreću se između $-0,03$ i $-0,07$, ali nijedna od njih nije i statistički značajna. Negativna korelacija sa nivoom obrazovanja je značajno viša i iznosi $-0,15$.

9 U regresiji u kojoj ne uključujemo prosečni nivo obrazovanja dobijamo da je veštačka promenljiva Beograd statistički značajna i da Beograd daje oko 4,3 procentnih poena manje glasova radikalima nego ostatak Srbije. Ali, uključivanjem obrazovanja, taj efekat se gubi. Otuda je jasno da je slabija podrška radikalima u Beogradu rezultat većeg nivoa obrazovanja u prestonici. Ipak, specifično „beogradski duh” se primećuje u regresiji gde ocenjujemo podršku demokratskim strankama (vidi tekst u nastavku). U tom slučaju, Beograd demokratskim strankama daje 5 procentnih poena više *povrh* pozitivnog efekta višeg nivoa obrazovanja.

godina školovanja u Srbiji je oko 9, a u Evropi oko 11. Ako bismo, po ovom indikatoru, bili ravni Evropi, procenat radikalskih glasova opao bi za više od 6 poena, tj. pao bi sa 28% na 22% svih važećih glasova.

Ali kada kombinujemo Vojvodinu i nivo obrazovanja dobijamo sledeći zanimljiv rezultat.¹⁰ Kada nivo obrazovanja „razbijemo” po polu, tj. po prosečnom broju godina škole za muško i žensko stanovništvo, za Srbiju kao celinu ne dobijamo statistički značajne razlike u načinu glasanja. Ali, za Vojvodinu dobijamo rezultat da u opštinama sa višim nivoom muškog obrazovanja, popularnost radikala raste. Upravo obrnuto je ukoliko raste obrazovni nivo ženskog stanovništva. Drugim rečima, bolje obrazovano *muško* stanovništvo u Vojvodini glasa drugačije (više podržava radikale) nego što bismo očekivali na osnovu rezultata regresije date u tabeli 3. Što se razlika u glasanju između muškaraca i žena tiče, treba primetiti i sledeće: kada u jednačinu stavimo procenat ženskog stanovništva u gradovima i negradskim naseljima, dobijamo rezultat da su žene u gradu značajno manje sklone da glasaju za radikale. Porast udela ženskog u ukupnom gradskom stanovništvu od 1% dovodi do smanjenja radikalskih glasova za više od 2 procentna poena. U negradskim naseljima, u pogledu glasanja, nema statistički značajne razlike između muškaraca i žena.

Na kraju se vredi zadržati na nekoliko faktora koji ne utiču statistički značajno na podršku radikalima. To su broj stanovnika opštine – tj. radikali nisu popularniji u malim sredinama nego u velikim; zatim porast prosečne plate u toku 2003. godine (gde bismo očekivali da dobijemo negativan koeficijent), ili broj lekara po stanovniku (gde bismo takođe mogli očekivati da manje razvijene sredine više podržavaju radikale). Nijedna od ovih varijabli, kao ni demografska struktura stanovništva, niti procenat stanovništva koje prima socijalnu pomoć, niti procenat gradskog stanovništva u ukupnom ne utiču na podršku radikalima. Pored toga, treba primetiti da konstantna u regresiji nije statistički značajna što je veoma ohrabrujući rezultat, jer pokazuje da nije preostalo nekih neidentifikovanih faktora koje nismo uključili u regresiju, a koji negativno (ili pozitivno) utiču na glasanje. R^2 od skoro 0,6 je takođe sasvim zadovoljavajući. To znači da smo objasnili skoro 60 odsto varijacije u glasovima radikala samo karakteristikama opština. Nemoguće je, naravno, objasniti 100 posto varijacije, jer unutar svake opštine živi heterogeno stanovništvo. Ljudi se razlikuju po obrazovanju, polu, političkim preferencijama, ideologiji, iskustvu itd, što sve utiče na njihovo glasanje. Te specifične osobine, ili preferencije svakog pojedinačnog birača naravno nije moguće obuhvatiti.

U zaključku, možemo otuda reći da su radikali partija siromašnijih i manje obrazovanih sredina, Roma, izbeglica i Vojvodine.

Jedno od često iskazanih uverenja jeste da procenat radikalskih glasova opada sa izlaznošću na izbore. Ovde je ideja da za radikale glasa „trvrdo jezgro” onih koji u svakom slučaju izlaze na izbore, dok oni koji možda izlaze ili ne i koji su politički manje jasno opredeljeni uglavnom preferiraju manje ekstremne opcije. Ovo glediste možemo lako proveriti ako varijablama u

10 Rezultati ove i sledeće regresije nisu prikazani u Tabeli.

Tabeli 3 dodamo i procenat izlaznosti koji je varirao od 6,5% upisanih birača do 95% (prosek je bio 58.6%). U obe regresione varijante (neponderisana i ponderisana) dobijamo da je procenat radikalskih glasova negativno povezan sa izlaznošću tako da sa svakim procentom porasta izlaznosti, ukupni procenat radikalskih glasova opada za nešto manje od 0,1 poena (porast izlaznosti od 10% smanjio bi procenat radikalskih glasova za skoro 1 procentni poen). Ali, ovaj koeficijent nije statistički značajan. Kao što vidimo, on je takođe mali tako da izgleda da uverenje o negativnom efektu veće izlaznosti na radikalske glasove nije zaista utemeljeno i u ciframa.^{11 12}

Na kraju, zanimljivo je posmatrati, kao kontratezu radikalskim glasovima, ko je glasao za partije demokratskog bloka. Definisali smo demokratski blok kao zbir glasova koje je dobila Demokratska stranka Srbije (DSS), Demokratska stranka (DS) i G17 plus. Sa svoje strane, glasači svake od ovih stranaka su specifični i rezultati za svaku od njih pojedinačno mogu se obraditi na isti način kao što smo to upravo uradili za radikale. Ali to nije predmet ovog članka. Kada posmatramo demokratski blok kao celinu dobijamo upravo obrnute rezultate od onih koje smo konstatovali kod radikala. Za demokratske stranke glasaju bogatije i obrazovanije sredine (svakih deset procenata porasta prosečnog opštinskog dohotka „daje” demokratskim partijama 0,4 procentna poena; svaka godina školovanja povećava demokratske glasove za skoro 5 procentnih poena). Za demokratski blok manje nego što bi očekivali glasaju opštine sa izbeglicama i Romima, kao i Vojvodina i opštine sa dominantno mađarskim stanovništvom (koje je u velikoj meri glasalo za „Zajedno za toleranciju”). Statistički značajno više za demokratski blok glasa Beograd (za skoro 5 procentnih poena; povrh efekta višeg nivoa obrazovanja u Beogradu) i opštine sa muslimanskim stanovništvom. I ovde treba primetiti da neke od ekonomskih varijabli kao što su porast prosečne plate ili procenat zaposlenih u ukupnom radnom sposobnom stanovništvu nisu imale nikakav statistički značajan uticaj na način glasanja.

Zaključni komentari

Stranke demokratskog bloka su se u toku kampanje intenzivno međusobno napadale. Takav pristup, da bi bio racionalan sa tačke gledišta stranke koja ga koristi, mora da počiva na nekoliko pretpostavki. Prvo, implicitna pretpostavka jeste da je korpus „demokratskih” glasova manje-više dat, i takođe da je dat i korpus glasova sa stranke bivšeg režima (radikale i SPS). Samo ako je to slučaj onda ima smisla napadati sebi politički bliske stranke, jer

11 Naravno, drugačija je situacija kada se radi o bojkotu od strane nekih partija kao što je bio slučaj sa predsedničkim izborima na kojima je najviše glasova dobio kandidat radikala. Očigledno je da ako veliki broj glasača bojkotuje izbore, onda će oni koji ih ne bojkotuju dobiti veliki procenat izraženih glasova. To je tačno u trivijalnom smislu: kada samo jedna partija izađe na izbore, onda će ona imati 100% glasova (ne računajući nevažne). Ali to nije relevantno za naše razmatranje ovde kada sve partije izlaze na izbore.

12 Treba takođe primetiti da se uloga izlaznosti posmatra (a to se tiče svih varijabli u regresiji) povrh uloge koju mogu da imaju druge varijable, recimo broj stanovnika u opštini.

ne postoji šansa da se dobiju glasovi radikala, već je jedina mogućnost za dobitak u preraspodeli glasova unutar demokratskog korpusa. Druga pretpostavka jeste da se napad na politički blisku stranku isplati, tj. da se na taj način mogu „zaraditi” neki glasovi. Treća pretpostavka jeste da se druge demokratske stranke neće upustiti u eskalaciju međusobnog napadanja. Četvrta i veoma važna pretpostavka jeste da ukoliko i dolazi do erozije ukupnih demokratskih glasova usled međusobnih napada, onda je, za stranku koja napada, dobitak u udelu u demokratskom „kolaču” veći od gubitka zbog smanjenja veličine tog „kolača”. I peto, smanjenje „demokratskog kolača” ne može na kraju dovesti i do nestanka demokratije. Jedino, ukoliko verujemo da su svih ovih pet pretpostavki tačne, ima smisla orijentisati se – sa tačke gledišta uskostranačkog interesa – na napade na ostale stranke demokratskog bloka.

Po našem mišljenju, bar četiri od ovih pet pretpostavki su pogrešne. Prva pretpostavka: iako verovatno postoji „tvrdog jezgro” i demokratskih i radikalnih glasova, verovatno je da se petina ili čak i četvrtina biračkog tela (koliko obično ima neopredeljenih birača u anketama) nije strogo odlučila za koga će glasati. Otuda postoji razlog da se jedna demokratska stranka bori za pridobijanje neopredeljenih birača, a ne samo da se bavi preraspodelom demokratskog „tvrdog jezgra”. Treća pretpostavka, da se druge stranke neće upustiti u slično ponašanje (napade) je svakako pogrešna, kako smo lako mogli da uočimo u toku kampanje. Otuda postaje netačna i četvrta pretpostavka, naime da međusobna prepucavanje ne dovode do erozije broja demokratskih birača. Međusobni napadi su, kako sva istraživanja pokazuju, doveli do smanjenja ukupnog procenta glasova demokratskih snaga. Tada, čak i ukoliko jedna stranka „zarađuje” napadanjem ostalih demokratskih stranaka, verovatno je da u ukupnom iznosu gubi, jer dolazi do značajnijeg smanjenja „kolača” nego što se povećava njen udeo u tom „kolaču”. I na kraju, i možda najvažnije, i peta pretpostavka ne važi. Smanjenje demokratskog korpusa i jačanje radikala dovodi u opasnost demokratiju. Kratkoročno posmatrano, cilj svake stranke jeste da maksimizira broj glasova. Ali, ako je postizanje tog cilja moguće samo nauštrb ostalih demokratskih glasova i dovodi do pada ukupnog broja demokratskih glasova i pobede nedemokratskih snaga, taj cilj se pretvara u svoju suprotnost. Naime, usled pobede nedemokratskih snaga, same demokratske stranke mogu da budu zabranjene, a demokratija stavljena „pod ključ”. Tako je u poslednjim godinama Vajmarske Nemačke možda bilo racionalno, ali i veoma kratkovidno, međusobno napadanje komunista i socijaldemokrata. I jedni i drugi su želeli da budu najveća stranka levice i verovali da desničarske pristalice ne mogu da pridobiju njihove glasače, te da se moraju koncentrisati na međusobnu borbu za glasove levice. Ali, šta je komunistima uspeh protiv socijaldemokrata značio kada je kasnije Hitler došao na vlast, zabranio obe partije, a njihove lidere poslao u Dahau?

Očigledno, politička elita uvek ima kratkoročne ciljeve, ali njihovo postizanje mora biti u skladu sa dugoročnim ciljevima i interesima. Ono ih ne sme direktno potkopavati. Drugim rečima, nekada je potrebno žrtvovati deo kratkoročnog cilja da bi se mnogo više dobilo na dugi rok. Ukoliko bi demokratske partije prihvatile racionalniji obrazac ponašanja, njihov cilj bi trebalo

da bude pridobijanje glasača *radikala*. Ovo bi sa njihove tačke gledišta impliciralo ofanzivnu strategiju pridobijanja potencijalnih radikalskih birača kojom bi se, prvo, širio korpus demokratskih glasača i, drugo, za partiju koja tim putem krene proširivao sopstveni broj glasača.

Empirijska analiza glasača radikala ukazuje na nekoliko osnovnih smerova kojima je moguće ovu strategiju sprovoditi. Rezultati pokazuju da za to nije presudno predizborno povećanje plata, jer, kako smo videli, porast plata u 2003. godini nije imao uticaja ni na radikalske niti na demokratske glasove. Porast opšteg standarda jeste važan, što se vidi u značaju prosečnog nivou društvenog proizvoda po stanovniku, ali to nije nešto što je moguće realizovati za godinu ili dve. U tom roku, pak, bilo bi moguće, ukoliko se demokratske stranke odluče za racionalnu strategiju, delovati na način čiji bi cilj bio „prelivanje” glasova od radikala ka demokratskim partijama. Takva strategija bi uključivala sledeće elemente:

- povećanje izlaznosti u Beogradu i većim sredinama (opštinama) gde je nivo obrazovanosti viši i podrška demokratskim strankama veća,
- povećanje izlaznosti žena u gradovima, jer su one značajno manje sklone radikalima nego muškarci,
- pridobijanje glasove izbeglica, ubeđivanjem da radikali koji su bili u vladi kada su oni morali da beže i iz Hrvatske i sa Kosova, sigurno ne bi bili uspešniji kada bi ponovo došli na vlast,
- pridobijanje romskih glasove preko većeg angažovanja i rada sa njihovim organizacijama, i
- veće angažovanje u Vojvodini, gde su radikali, naročito među muškima i to obrazovanim stanovništvom, statistički neobično jaki.